

มอฬลฮีสานแลลวามสำคัฎในทางประวัตีสาศตร

ศูนย์วิทยพัทพยากร
วิทยานพนธน์ เป็นส่วนหนึ่ของการศึษาตามหลัรสตรปรึญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย
ภาครึษาประวัตีสาศตร ๑๑-
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๒๖

ISBN 974-562-062-9

007911

116813514

MONTHON ISAN AND ITS HISTORICAL SIGNIFICANCE

Miss Uraluck Sithirabut

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

For the Degree of Master of Arts

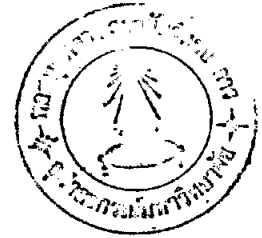
Department of History

Graduate School

Chulalongkorn University

1983

หัวข้อวิทยานิพนธ์	มณฑลอีสานและความสำคัญในทางประวัติศาสตร์
โดย	นางสาวอุรลักษ์ณ์ สิทธิบุตร
ภาควิชา	ประวัติศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธิดา สาระยา

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต

.....
.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุประทีปชัย บุญนาค)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....
.....ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์วิลาสวงศ์ พงศบุตร)

.....
.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม)

.....
.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธิดา สาระยา)

.....
.....กรรมการ
(อาจารย์สุรางค์ศรี ดันเสียงสม)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์ มณฑลอีสานและความสำคัญในทางประวัติศาสตร์
ชื่อนิสิต นางสาวอุรารักษ์ณ์ สิทธิบุตร
อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ศรีศกร วัลสีโกดม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธิดา สาระยา
ภาควิชา ประวัติศาสตร์
ปีการศึกษา ๒๕๒๔

มณฑลอีสาน เป็นส่วนหนึ่งของภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีไทยได้ขยายอาณาเขตไปครอบคลุมอาณาบริเวณเมืองจำปาศักดิ์ และเมืองขึ้นทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวาแม่น้ำโขงในปี พ.ศ. ๒๓๑๔ อันได้แก่ จำปาศักดิ์ (ลาวตอนใต้) อุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด ยโสธร มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ในปัจจุบัน วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ได้กำหนดเรียกอาณาบริเวณที่กว้างขวางดังกล่าวว่า "เขตพื้นที่เมืองอีสาน" อาณาบริเวณนี้มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่สืบเนื่องสัมพันธ์กับไทยและลาวมาโดยตลอด ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนกระทั่งไทยเสียดินแดนบางส่วน of "เขตพื้นที่เมืองอีสาน" ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงแก่ฝรั่งเศสพร้อมกับดินแดนฝั่งซ้ายส่วนอื่น ๆ บริเวณ "เขตพื้นที่เมืองอีสาน" ส่วนที่เหลือฝั่งขวาแม่น้ำโขงได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง เรื่อยมาจนมีฐานะ เป็นมณฑลหนึ่งมีระเบียบการปกครอง เป็นแบบเดียวกับมณฑลอื่น ๆ

เนื่องจากรัฐบาลไทยให้อิสระในการปกครองตนเองแก่บริเวณดังกล่าวมาโดยตลอด บริเวณนี้จึงมีความผูกพัน กับรัฐบาลเพียงการส่งส่วย เกณฑ์แรงงาน และกำลังพล ครั้นเมื่อฝรั่งเศสขยายอิทธิพลเข้าครอบครองดินแดน เขมรและญวน รัฐบาลจึงต้อง เข้าไปจัดการปรับปรุงการปกครองบริเวณนี้ให้รัดกุมและ เข้มงวดขึ้น ทำให้สภาพสังคมความเป็นอยู่ และการควบคุมปกครองของผู้คนใน "เขตพื้นที่เมืองอีสาน" เปลี่ยนแปลงไปหลายอย่าง เช่น

ชนบธรรมนิยมประเพณีการปกครอง การเก็บผลประโยชน์ต่าง ๆ และการศาลเป็นต้น แต่ลักษณะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐบาลมากกว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเขตนีกับรัฐบาลจึงคงอยู่ในฐานะที่มีภาระหน้าที่ต่อกันเท่านั้น ส่วนชนบธรรมนิยมประเพณีส่วนใหญ่ ก็คงเป็นไปแบบเดิมแม้จะถูกผสมกลมกลืนไปมากแล้วก็ตาม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

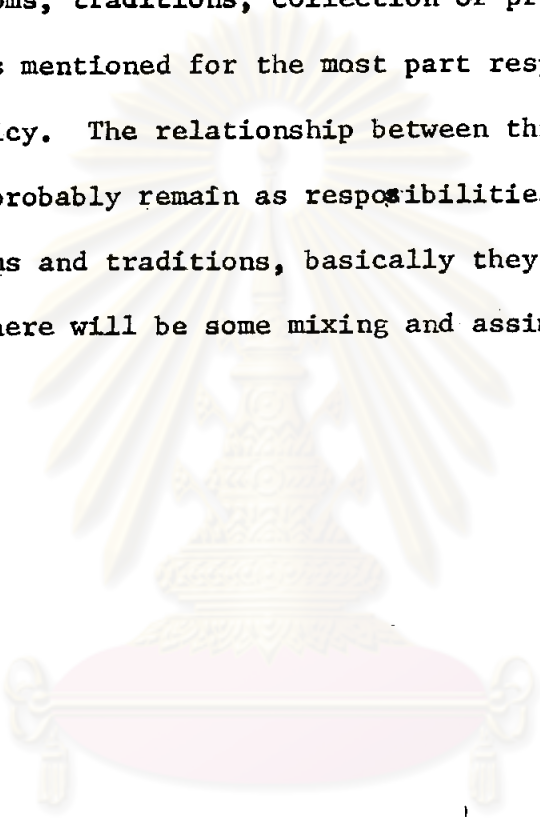
Thesis Title   Monthon Isan and its Historical Significance
Name   Miss Uraluck Sithirabut
Thesis Advisor   Associate Professor Srisakara Vallibhotama
                         Assistant Professor Dhida Saraya, Ph.D.
Department   History
Academic Year   1982

Isan province is an area in the northeastern part of Thailand. During the reign of King Taksin, the country was enlarged to include an area called Champasak and vassal states located on both the left and right banks of the Mekhong River. This occurred in B.E. 2319 making Champasak, or the southern portion of Laos which now known as Ubolrajchatani, Srisaket, Surin, Roi-et, Yaso thorn, Mahasarakhom, and Kalasin, a part of the Thai kingdom. This thesis is concerned with the above mentioned area and will refer to it as "Khet Phün Muang Isan" or Traditional Isan Area. Development of this area was historically important to the relationship between Thailand and Laos from the Ayutntaya period until Thailand lost some of this northeastern area on the left side of the Mekhong River to France. The remaining area was gradually developed until it become one province and was administered as the rest of the country.

Since Thailand gave freedom to this area to govern themselves the only commitments were for this area to send Sau(tribute) and to provide labor and military forces. However, as France extended

her power over Cambodia and Vietnam, the Thai government has to increase its authority in this area to make it stronger. This caused the life of the society in this area to change in many ways such as the customs, traditions, collection of profits, and laws. But these changes mentioned for the most part responded to the government's policy. The relationship between this area and the government will probably remain as responsibilities to each other. As for the customs and traditions, basically they will remain the same, although there will be some mixing and assimilation from other areas.

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงด้วยดีจากกำลังใจ กำลังความคิด กำลังปัญญา ตลอดจนกำลังกายของหลายฝ่ายที่คอยโอบอุ้มให้ความช่วยเหลือ ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธิดา สาระยา อาจารย์ที่ปรึกษาของข้าพเจ้าที่สละเวลาอันมีค่า เอาใจใส่ช่วยเหลือในการตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยดีเสมอมา โดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย กราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ธิดิมา พิทักษ์ไพรวรรณ ที่กรุณาได้รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาในระยะแรก และช่วยแนะแนวทางต่าง ๆ จนข้าพเจ้าผ่านอุปสรรคนานาประการมาได้ กราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ วิลาสวงศ์ พงศบุตร และ อาจารย์สุรางค์ศรี ดันเสียงสม ที่กรุณาได้รับเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์และช่วยแก้ไขจนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น กราบขอบพระคุณอาจารย์ Deborah Hill ที่กรุณาเขียนบทคัดย่อภาษาอังกฤษให้

พร้อมกันนี้ข้าพเจ้า ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์สมพงษ์ พรหมบุรณีย์ อาจารย์คำริ ศรีบุญลือ อาจารย์เชาวน์ ทรงเจริญ ผู้บังคับบัญชาของข้าพเจ้าที่กรุณาช่วยเหลือในด้านหน้าที่การงาน และคอยตามไล่ให้กำลังใจแก่ข้าพเจ้าอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ขอขอบพระคุณ เจ้าหน้าที่ห้องอักษรตัวเขียนหอสมุดแห่งชาติ เจ้าหน้าที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติที่ให้ความสะดวกต่าง ๆ ในการค้นคว้าเอกสาร ขอขอบพระคุณสำหรับคำบอกเล่าเรื่องอดีตต่าง ๆ จากหลาย ๆ ท่าน โดยเฉพาะท่านอาจารย์ ถาวรรมิกิโต เจ้าอาวาสวัดบ้านน้ำคำ ที่กรุณาแปลเอกสารโบราณ เรื่องประวัติเมืองเวียงจันทน์ให้ด้วยความเต็มใจยิ่ง ขอขอบคุณพี่ ๆ เพื่อน ๆ น้อง ๆ โดยเฉพาะคุณยุทธร ไซยสีหา คุณพงษ์เนียน ทองพงษ์เนียน คุณศิริไล ลิธิบุตร ที่ให้ความช่วยเหลือในการค้นคว้าเอกสารและด้านอื่น ๆ ด้วยน้ำใจอันงามยิ่ง และขอบคุณ คุณวันเพ็ญ แผ้วพาลชน ที่ช่วยจัดพิมพ์วิทยานิพนธ์จนสำเร็จเรียบร้อย

ที่สุดขอกราบขอบพระคุณสำหรับความรัก ความห่วงใย และกำลังใจอันยิ่งใหญ่ พร้อมกับการรอคอยความสำเร็จของข้าพเจ้าด้วยใจจจ่อและด้วยความอดทนยิ่ง จากคุณพ่อ คุณแม่ น้อง ๆ คุณบัณฑิต สุจิตต์วัฒน์ และ คุณธาวิต สุจิตต์วัฒน์

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ช
บทนำ	ฉ
บทที่	
๑. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของ "เขตพื้นที่เมืองอีสาน"	๑
ก. สภาพทั่วไป	
๑. สภาพภูมิศาสตร์	๑
๒. ความสัมพันธ์ทางด้านเชื้อชาติภาษา	๓
ก) ลาว	๓
ข) ข่า	๔
ค) กูไทหรือผู้ไทย	๔
๓. ความสัมพันธ์ทางความเชื่อและชีวิตความเป็นอยู่	๑๑
ก) การปฏิบัติตามข้อห้ามหรือข้อชะล่า	๑๒
ข) การปฏิบัติตามคองหรือครรลองคองธรรม ...	๑๓
ค) การปฏิบัติตามฮีต (จารีต)	๑๓
ง) การปฏิบัติตามข้อบัญญัติหรือข้อกำหนดของสังคม...	๑๖
ข. ประวัติศาสตร์ของ "เขตพื้นที่เมืองอีสาน" สมัยอยุธยา และธนบุรี	๑๔
ค. ประวัติศาสตร์ของ "เขตพื้นที่เมืองอีสาน" สมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น	๓๐

บทที่

๒. ไทยเผชิญหน้ากับฝรั่งเศสใน "เขตพื้นเมืองอีสาน"	๕๖
ก. การขยายดินแดนของฝรั่งเศสในหัวเมืองลาว	๖๐
๑. อ่างสิทธิเหนือฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงแทนญวน	๖๓
๒. การดำเนินการทางการทูต	๖๔
๓. การฉวยโอกาสจากชายแดนไทยที่ขาดความแน่นอน ..	๖๕
๔. การคุกคามด้วยกำลัง	๖๖
ข. ฝรั่งเศสในมณฑลลาวท้าว	๗๐
ค. ผลจากการที่ไทยเผชิญหน้ากับฝรั่งเศสในเขตมณฑลลาวท้าว	๘๒
๑. ด้านการปกครอง	๘๓
๒. ด้านการคมนาคม	๘๗
๓. ด้านกองกำลังสำหรับป้องกันประเทศ	๘๘
๓. บทบาทของกรุงเทพฯที่มีต่อมณฑลอีสาน	๑๐๐
ก. นโยบายและจุดมุ่งหมาย	๑๐๒
๑. นโยบายและความมุ่งหมาย	๑๐๒
๒. การดำเนินนโยบาย	๑๐๓
ข. การจัดตั้งมณฑลอีสานและการเปลี่ยนแปลงเพื่อตั้งอำนาจ	
เข้าสู่ศูนย์กลาง	๑๑๑
๑. การดำเนินการก่อนปี ๒๔๓๓	๑๑๒
๒. การดำเนินการสมัยพระยามหาอำมาตยาธิบดี	
เป็นข้าหลวงใหญ่	๑๑๔
๓. การดำเนินการสมัยกรมหลวงพิชิตปรีชากร	
เป็นข้าหลวงใหญ่(ข้าหลวงต่างพระองค์)	๑๒๓
๔. การดำเนินการสมัยกรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์เป็น	
ข้าหลวงใหญ่ (ข้าหลวงต่างพระองค์)	๑๒๔

บทที่

ค. มณฑลอีสาน	๑๓๑
๑. การจัดระเบียบการปกครอง	๑๓๑
๒. ผลจากการจัดระเบียบการปกครอง	๑๔๕
ก) การต่อต้านการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในมณฑลอีสาน เมื่อปี ๒๔๔๔	๑๔๕
ข) รัฐบาลตั้งอำนาจเข้าสู่ ศูนย์กลางได้สำเร็จ ..	๑๕๐
๔ ความเปลี่ยนแปลงของมณฑลอีสาน	๑๕๑
ก. ด้านการเมืองการปกครอง	๑๕๑
ข. ด้านการเก็บผลประโยชน์	๑๕๕
๑. บรรณาการ	๑๕๕
๒. ล่วย	๑๕๖
ค. ภาษีอากรต่าง ๆ	๑๖๐
ก) ภาษี อากรร้อยชัก ๓	๑๖๐
ข) ภาษีอากรค่าหัวพิมพ์กระดาษที่นำไปจำหน่าย ..	๑๖๒
ค) อากรฝิ่น	๑๖๓
๔. ค่าปรับใหม่ในศาล	๑๖๔
ค. ด้านวัฒนธรรมความเป็นอยู่	๑๖๗
ง. ด้านสังคม	๑๗๐
๑. การควบคุมสังคมตามแบบเดิม	๑๗๐
๒. การควบคุมสังคมตามแบบกรุงเทพฯ	๑๗๔
จ. ด้านอื่น ๆ	๑๗๗
บทสรุป	๑๗๑
บรรณานุกรม	๑๗๓
ภาคผนวก	๒๐๘
ประวัติ	๒๓๖

ดินแดนที่เรียกว่า มณฑลอิสาน คือพื้นที่ส่วนหนึ่งของภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เดิมมีเนื้อที่ครอบคลุมทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวาแม่น้ำโขงอันได้แก่ บริเวณจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ ยโสธร อุบลราชธานี สุรินทร์ ศรีสะเกษ และจำปาสักดี เป็นบริเวณที่มีการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของตนเอง นับจากการตั้งเมืองเล็ก ๆ ทางฝั่งซ้ายและขยายอาณาเขตเข้าครอบคลุมดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงในสมัยเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร บริเวณดังกล่าวผู้ศึกษาเรียกว่า "เขตพื้นเมืองอิสาน" ซึ่งบริเวณนี้ได้คงสภาพเรื่อยมาจนกระทั่งสมัยอยุธยาตอนปลาย ดินแดนเขมรป่าดงได้ตกเป็นส่วนหนึ่งของอยุธยา และในปี ๒๓๑๔ "เขตพื้นเมืองอิสาน" ทั้งหมดก็ตกเป็นส่วนหนึ่งของธนบุรีเรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น บริเวณนี้มีฐานะเป็นดินแดนกันกระหนาบระหว่างไทยกับญวนมาตลอด จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ดินแดนดังกล่าวจึงเป็นบริเวณที่มีการกระทบกระทั่งกับฝรั่งเศสตลอดมา จนไทยต้องเสียดินแดนบางส่วนแก่ฝรั่งเศสและผลจากการกระทบกระทั่งจากฝรั่งเศสทำให้รัฐบาลสนใจ "เขตพื้นเมืองอิสาน" มากขึ้นคือ ปี ๒๔๒๕ ได้ส่งข้าหลวงออกไปตรวจตราดูแลรักษาความสงบในบริเวณดังกล่าว ในปี ๒๔๓๓ รัชกาลที่ ๕ แบ่ง "เขตพื้นเมืองอิสาน" ออกเป็น ๒ เขต คือหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกและหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ และในปีต่อมาได้จัดการรวมหัวเมืองทั้ง ๒ เขต เข้าด้วยกันเรียกชื่อใหม่ว่า หัวเมืองลาวกาว แต่ในปี ๒๔๓๔ เรียกชื่อใหม่ว่า มณฑลลาวกาว ครั้นปี ๒๔๔๒ ได้เปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ ในปี ๒๔๔๓ ได้จัดตั้งมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นมณฑลเทศาภิบาลเรียกว่า มณฑลอิสาน

มณฑลอิสาน เป็นมณฑลขนาดใหญ่จัดเป็นมณฑลชั้นหนึ่ง^๑ แม้ไทยจะเสียดินแดนบางส่วนให้แก่ฝรั่งเศสในปี ๒๔๓๖ และในปี ๒๔๔๗ แล้วก็ตาม มณฑลอิสานยังมีเนื้อที่ถึง

^๑ประชุมพงศาวดาร ภาค ๔ เล่ม ๓ "พงศาวดารหัวเมืองอิสาน" (องค์การ

๔๖,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ หรือประมาณ ๖๔,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร^๑ ปัจจุบันได้แก่บริเวณ จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ ยโสธร ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์^๒ คือมี ประชากรทั้งหมด (๗ จังหวัด) รวม ๖,๔๔๔,๓๓๗ คน ในจำนวน ประชากรทั้งภาค (๑๗ จังหวัด) มีเพียง ๑๖,๔๗๒,๓๐๐ คน และประชากรทั้งประเทศ (๗๓ จังหวัด) ๔๔ ล้านคน^๒

นอกจากนั้น มณฑลอีสาน ยังมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่น่าสนใจเพราะมี หลักฐานว่า เป็นที่อยู่อาศัยของคนมาก่อนสมัยประวัติศาสตร์ เช่น การค้นพบภาพลายมือ ที่ถ้ำลายมือ ภูผาผึ้ง บ้านหนองห้าง ตำบลกุดหว้า อำเภอภูพานรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์^๓ และภาพเขียนสีที่ภูผาแห่งความตาย บ้านกุ่ม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี^๔ และเป็นบริเวณที่มีโบราณสถานโบราณวัตถุอันเป็นศิลปะขอมและทวาราวดี ปรากฏอยู่ทั่วไป เช่น ที่มหาสารคาม กาฬสินธุ์ สุรินทร์ ยโสธร อุบลราชธานี^๕ จนกระทั่งในสมัยที่ จำปาศักดิ์ตั้ง เป็นรัฐอิสระไม่ขึ้นแก่ขอม เวียงจันทน์ พวน และอยุธยา และนครจำปาศักดิ์ ได้แผ่ขยายอำนาจเข้าครอบคลุมบริเวณที่เรียกว่า "เขตพื้นเมืองอีสาน" ในสมัย

เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร ในระยะนี้มีการอพยพเคลื่อนย้ายของชนชาวลาว ข่า ส่วย

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ สำนักงานกลางกองทะเบียนราษฎร กรมทะเบียน กระทรวงมหาดไทย

มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๔

^๓ กรมศิลปากร ภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในไทย (รพ. ศาสนา ๒๔๒๒) หน้า ๑๒

^๔ สุรพล คำรันทกุล "ภูผาแห่งความตาย และภาพเขียนสีที่บ้านกุ่มริมฝั่งแม่น้ำโขง" วารสารศิลปวัฒนธรรม (ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๒๔) หน้า ๖-๑๖

^๕ น. ณ. ปากน้ำ (นามแฝง) "ศิลปะแบบขอมในภาคอีสาน" วารสารเมืองโบราณ (ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ มกราคม - มีนาคม ๒๕๒๐)

เข้ามาตั้งถิ่นฐานทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวาแม่น้ำโขง เป็นจำนวนมาก จนทำให้บริเวณนี้ เป็นที่อยู่อาศัยของคนหลายเผ่าพันธุ์ ชีวนิยม ประเพณีแตกต่างกัน แต่เนื่องจากชนส่วนใหญ่เป็นชาวลาว เพราะฉะนั้น ภายหลังจากที่บริเวณนี้ตกอยู่ใต้อิทธิพลทางการเมืองของกรุงเทพฯ จึงทำให้พวกที่วี เชื้อสายลาว ได้รับการสนับสนุนให้เป็น เจ้าเมือง เป็นส่วนใหญ่นับตั้งแต่นี้เป็นต้นไป "เขตพื้น เมืองอีสาน" ก็มีฐานะเป็นดินแดนกันกระหวะหว่างไทยกับประเทศใกล้เคียง ด้านตะวันออกสืบมากระหังบ้านเมืองต่าง ๆ ทางตะวันออก เช่น เขมร ญวน ตกเป็นของฝรั่งเศส และฝรั่งเศสมีนโยบายที่จะเข้าครอบครองดินแดนบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขง จึงทำให้ "เขตพื้น เมืองอีสาน" ตกอยู่ในฐานะเมืองหน้าด่านที่สำคัญคอยสกัดกั้นการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศส จากญวนและเขมรตามลำน้ำโขง โดยส่งข้าหลวงออกไปตั้งกองบัญชาการ เพื่อควบคุมดูแลหัว เมืองลาวอื่น ๆ ใน "เขตพื้น เมืองอีสาน" และเมื่อไทยเสียดินแดนสิบสองจุไทย หัวพันทั้งห้าทั้งหก แก่ฝรั่งเศส ปี พ.ศ. ๒๔๓๑ รัฐบาลก็รับจัดการแบ่งหัว เมืองลาวออกเป็นกอง ๆ และมอบให้ "เขตพื้น เมืองอีสาน" เป็นศูนย์บัญชาการเช่นเดิม จนกระทั่งปี ๒๔๓๔ รัฐบาลได้ส่งข้าหลวงต่างพระองค์ออกไปจัดการปกครองในหัว เมืองดังกล่าว เพื่อให้ควบคุมดูแลและปกครองให้รัดกุมยิ่งขึ้น และรักษาด่านเขตแดนให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น เพื่อสกัดกั้นการคุกคามของฝรั่งเศส ก่อนที่จะประกาศปฏิรูปการปกครองขึ้นทั่วประเทศในปี ๒๔๓๔

เหตุการณ์ที่กล่าวมาข้างต้น เป็นเหตุจูงใจให้ผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของ "เขตพื้น เมืองอีสาน" ตลอดจนชนบทรรม เนียมประเพณีวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ต่าง ๆ พร้อมด้วยสาเหตุที่รัฐบาลเข้าไปจัดการปกครองในบริเวณดังกล่าว จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของรัฐบาล และผลจากการเข้าจัดการปกครองของรัฐบาลดังกล่าวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ขึ้นในเขตมณฑลอีสาน

การศึกษาในวิทยานิพนธ์นี้แบ่ง เป็นหัวข้อที่พอสรุปได้ดังนี้คือ

บทที่ ๑ กล่าวถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมณฑลอีสาน และความสัมพันธ์ระหว่างมณฑลอีสานกับ เวียงจันทน์ และกรุงเทพฯ โดยเน้นให้เห็นถึงลักษณะการตั้งบ้านเมือง และความสัมพันธ์ระหว่าง เวียงจันทน์และกรุงเทพฯกับมณฑลอีสาน

บทที่ ๒ กล่าวถึงมณฑลอีสานกับการคุกคามของฝรั่งเศส โดยเน้นให้เห็นถึงวิธีการ เพื่อให้ได้ครอบครองดินแดนในภูมิภาคนี้

บทที่ ๓ กล่าวถึงนโยบายและการจัดการปกครองในมณฑลอีสานของรัฐบาล

บทที่ ๔ กล่าวถึงความสำเร็จในการจัดการปกครองของรัฐบาลในมณฑลอีสาน ซึ่งเป็นผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

บทสรุป สรุปผลจากการศึกษาค้นคว้าโดยชี้ให้เห็นว่า การคุกคามของฝรั่งเศสต่อมณฑลอีสานทำให้รัฐบาลต้องเข้าไปจัดการปกครองอย่างระมัดระวัง โดยพยายามหลีกเลี่ยงการใช้กำลังอย่างมาก แม้ต้องยอมเสียดินแดนบางส่วนไปบ้างเพื่อรักษาดินแดนส่วนใหญ่ไว้ นโยบายดังกล่าวทำให้รัฐบาลสามารถตั้งมณฑลอีสานเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐบาลได้สำเร็จ แม้จะได้รับการต่อต้านจากประชาชนบางกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูญเสียผลประโยชน์บ้างก็ตาม

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของบริเวณมณฑลอีสาน เพื่อให้เข้าใจถึงลักษณะและความสำคัญทางสังคมและการเมืองของมณฑลอีสาน
๒. เพื่อศึกษาถึงสาเหตุที่รัฐบาลเข้าจัดการปกครองดูแลมณฑลอีสาน
๓. เพื่อศึกษาถึงบทบาทของรัฐบาลในการเข้าจัดการปกครองในมณฑลอีสาน สภาพของปัญหาและการแก้ปัญหา
๔. เพื่อศึกษาถึงผลจากการเข้าจัดการปกครองในมณฑลอีสาน

แนวทฤษฎีหรือสมมติฐาน

๑. มณฑลอีสาน เป็นมณฑลขนาดใหญ่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เป็นของตนเองก่อนตกอยู่ใต้อำนาจของไทยในสมัยอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ และมีฐานะเป็นดินแดนกันกระหนาระหว่างไทยกับประเทศทางด้านตะวันออกมาตลอดจนกลายเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของไทยในที่สุด

๒. การคุกคามของฝรั่งเศสต่อดินแดนญวน เชมร และ ภาคอีสานของประเทศ ไทยทำให้มณฑลอีสานต้อง เผชิญกับการคุกคามจากฝรั่งเศส และทำให้รัฐบาล ฝรั่งจัดการ ควบคุมดูแลและจัดการปกครองจนสามารถถึงบริ เวณดังกล่าว เข้าสู่อำนาจส่วนกลางได้สำเร็จ

๓. จากสภาพภูมิรัฐศาสตร์ที่ตั้งของบริ เวณมณฑลอีสานที่ตั้งอยู่ครอบคลุมทั้งฝั่ง ชายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ทำให้บริ เวณมณฑลอีสาน เป็น เสมือนประตูที่ฝรั่งเศสจะ เปิดสู่ ดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงอื่น ๆ บริ เวณดังกล่าวจึงมีสถานะ เป็น เมืองหน้าด่านที่สำคัญในการสะกิด กั้นการคุกคามของฝรั่งเศส

ความสำคัญหรือประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. เพื่อให้มีความรู้ความ เข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมา สภาพ ความเป็นอยู่ทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณี คตินิยม ตลอดจนวิธีจัดการ ปกครองของมณฑลอีสานก่อนที่รัฐบาลจะ เข้าจัดการปกครองในมณฑลอีสาน

๒. เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับบทบาทความสำคัญของมณฑลอีสาน ที่มีต่อรัฐบาลกลาง และการเข้าจัดการปกครองในมณฑลอีสานของรัฐบาลกลาง

๓. เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหา การแก้ไขและผลของการ แก้ไขปัญหา เนื่องจากการเข้าจัดการปกครองในมณฑลอีสาน

๔. เพื่อเป็นพื้นฐานความ เข้าใจเกี่ยวกับสภาพการณ์ต่าง ๆ ของภูมิภาคนี้ใน ปัจจุบัน

ขอบเขตการศึกษา

๑. จะศึกษาถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของ เขตมณฑลอีสาน รวมทั้ง ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมณฑลอีสานกับ เวียงจันทน์และกรุงเทพฯ

๒. จะศึกษาถึงบทบาทของมณฑลอีสานที่มีต่อรัฐบาลกลางในฐานะหัว เมืองชายแดน โดยเฉพาะการ เผชิญกับการคุกคามจากฝรั่งเศส

๓. จะศึกษาถึงบทบาทของรัฐบาลกลางในการ เข้าจัดการปกครองในมณฑลอีสาน

๔. จะศึกษาถึงผลของการ เข้าจัดการปกครองในมณฑลอีสานของรัฐบาล

วิธีดำเนินการศึกษา

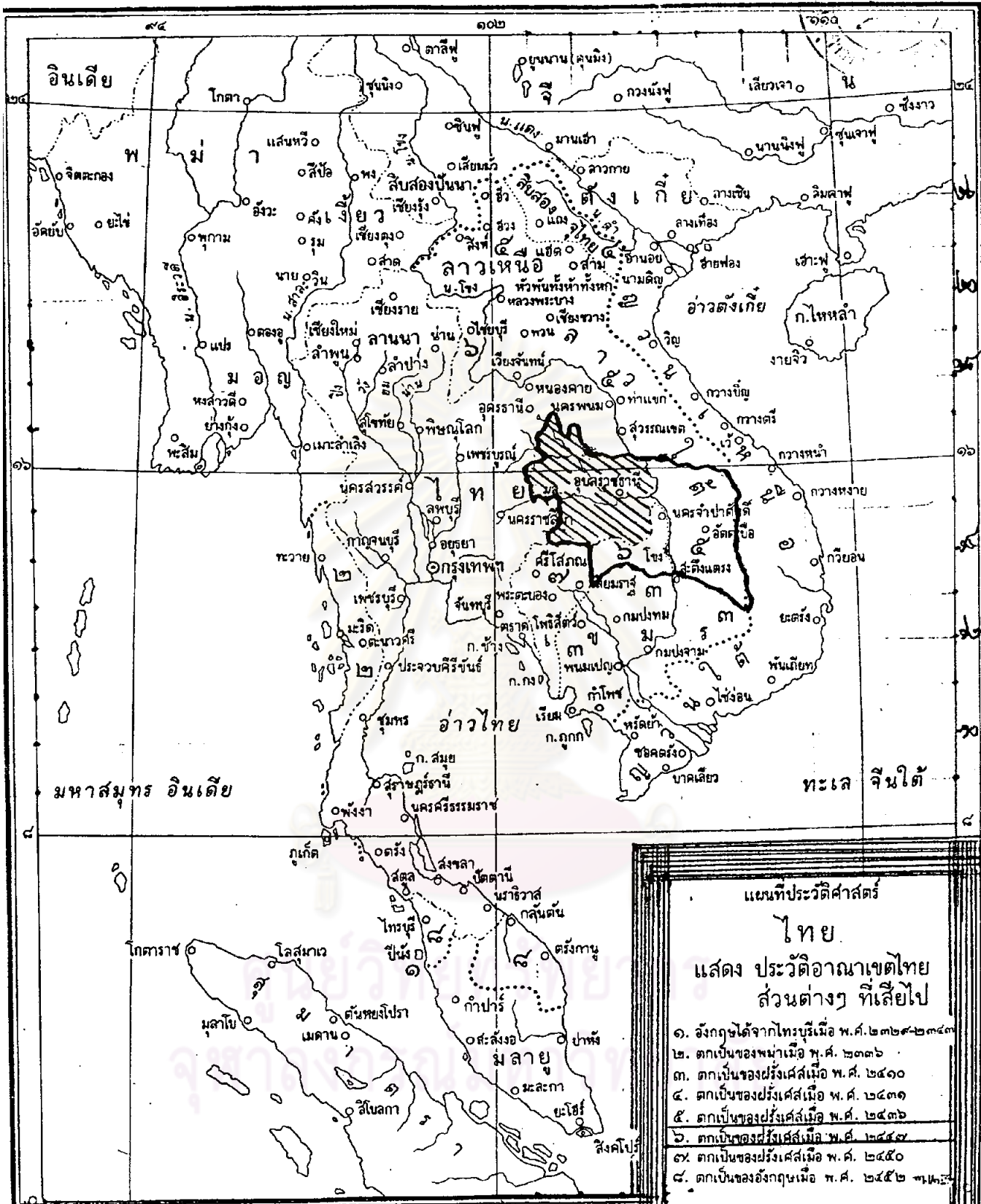
การศึกษา เรื่องนี้จะใช้การศึกษาโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเสนอรายงานโดยการพรรณาวิเคราะห์ (Analytical Discription) โดยใช้ข้อมูลอ้างอิงจากหลักฐานทั้งเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) และเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ตลอดจนอาศัยการสอบถาม สัมภาษณ์จากผู้มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่นด้วย

แหล่งเอกสารที่ใช้ศึกษาที่สำคัญ

๑. หอสมุดแห่งชาติ
๒. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
๓. ห้องสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๔. สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๕. หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒวิทยาเขตประสานมิตร

ประเภทของเอกสารที่ใช้

๑. เอกสารชั้นต้น (Primary Sources)
  - ๑.๑ เอกสารตัวเขียน (Manuscript Sources) เช่น รายงานราชการมณฑลอีสาน ใบบอกต่าง ๆ จดหมายเหตุต่าง ๆ
  - ๑.๒ เอกสารที่ตีพิมพ์แล้ว (Printed Primary Sources) เช่น ราชกิจจานุเบกษา ประชุมพงศาวดาร พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ประชุมพระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ ๕
๒. เอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) เช่น ฝั่งขวาแม่น้ำโขง ประวัติศาสตร์อีสาน งานปฏิรูปรัชกาลที่ ๕ การปกครองของไทย สมเด็จพระเจ้าคำรังกับกระทรวงมหาดไทย การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานสมัยรัชกาลที่ ๕ อีสานคดี ของดีอีสาน อีสานปริทัศน์ คติชาวบ้านอีสาน วารสารเมืองโบราณ วารสารศิลปวัฒนธรรม ฯลฯ

แผนที่ประวัติศาสตร์
ไทย
 แสดง ประวัติอาณาเขตไทย
 ส่วนต่างๆ ที่เสียไป

๑. อังกฤษได้จากไทรบุรีเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘-๒๓๔๓
๒. ตกเป็นของพม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๖
๓. ตกเป็นของฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐
๔. ตกเป็นของฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑
๕. ตกเป็นของฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖
๖. ตกเป็นของฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓
๗. ตกเป็นของฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐
๘. ตกเป็นของอังกฤษเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ พม่า

เส้นแสดงอาณาเขตของเขตพื้นเมืองล้านนา
 หรือ มณฑลพายัพ ก่อนปี พ.ศ. ๒๔๓๖
 แสดงอาณาเขต มณฑลพายัพ ภายหลังปี พ.ศ. ๒๔๕๓

